

Олег Анатолійович Глушков,
кандидат технічних наук, доцент,
директор,
ORCID 0000-0001-6423-2239,
e-mail: glushkovuk99@gmail.com,

Відокремлений структурний підрозділ
«Фаховий коледж нафтогазових технологій, інженерії
та інфраструктури сервісу Одеського національного
технологічного університету», м. Одеса

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ЛАНЦЮГІВ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ У СФЕРІ ТВАРИННИЦТВА ТА ЙОГО ПЕРЕРОБКИ

Вступ. В сучасних умовах глобалізації та зростаючої конкуренції на аграрних ринках питання ефективного формування та розвитку ланцюгів доданої вартості у тваринництві та його переробці набуває особливої значущості. Україна, маючи потужний аграрний потенціал, стикається з необхідністю посилення конкурентоспроможності своєї продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. В умовах воєнного стану, зміни логістичних маршрутів, деструкції традиційних економічних зв'язків та необхідності економічної стійкості сільських територій, ефективні ланцюги доданої вартості у тваринництві можуть стати ключовим інструментом економічної стабілізації, збереження робочих місць, підвищення продовольчої безпеки та зростання експортного потенціалу.

Зважаючи на динамічні зміни в попиті споживачів, високі вимоги до якості та безпечності продукції, актуальним є аналіз факторів, що впливають на формування ланцюгів доданої вартості – від первинного виробництва (фермерського господарства) до кінцевого продукту (переробка, пакування, збут, експорт). Зокрема, особливої уваги заслуговують інноваційні технології, державна підтримка, інституційна взаємодія між учасниками ланцюга та інвестиційна привабливість галузі. В такому ключі, дослідження чинників формування та розвитку ланцюгів доданої вартості у сфері тваринництва та його переробки є актуальним як у науково-теоретичному аспекті, так і в практичному контексті – для виробників, переробників, інвесторів і державної політики агропромислового комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ланцюг доданої вартості – це пов'язаний комплекс етапів, починаючи від первинного виробництва до кінцевого споживання продукції, на кожному з яких

створюється додаткова вартість. Для сфери тваринництва ланцюг доданої вартості включає вирощування тварин, первинну обробку сировини (забій, охолодження), глибоку переробку, пакування, логістику, реалізацію, а також післяпродажне обслуговування.

Питання формування та оптимізації ланцюгів доданої вартості в аграрному секторі привертає значну увагу як зарубіжних, так і українських дослідників, серед яких: Т. Андрєєва, В. Андрійчук, О. Бородіна, О. Гуцалюк, Є. Данкевич, Дж. Джереффі, Д. Джонс, Р. Каплінські, М. Кизим, Ю. Лупенко, М. Малік, М. Моріс, Б. Пасхавер, П. Саблук, Н. Скопенко та інші. В наукових дослідженнях розглядаються концептуальні засади побудови ланцюгів доданої вартості, фактори впливу, моделі інтеграції учасників, механізми координації та інституційне забезпечення розвитку агропродовольчих ланцюгів. В контексті трансформаційних процесів в аграрному секторі України важливого значення набуває дослідження чинників, які визначають ефективність формування, функціонування та розвитку ланцюгів доданої вартості у сфері тваринництва та його переробки. За таких умов, системний аналіз факторів, що впливають на ланцюги доданої вартості, мають важливе як наукове, так і практичне значення.

Метою статті є дослідження особливостей функціонування і розвитку ланцюгів доданої вартості та чинників, які впливають на формування ланцюгів доданої вартості у сфері тваринництва та його переробки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах трансформації аграрного сектору України, особливо на тлі сучасних викликів – війни, обмеженого доступу до ринків збуту, інфляції та зміни спо-

живчих уподобань – надзвичайно актуальним є пошук ефективних механізмів підвищення прибутковості та конкурентоспроможності тваринницької галузі. Одним із ключових шляхів досягнення цих цілей є формування та розвиток ланцюгів доданої вартості (ЛДВ), які дозволяють не лише утримувати цінність національного продукту всередині країни, а й розширювати участь України в глобальних агропродовольчих системах. Сучасна економіка вирізняється високим рівнем інтеграційних процесів і глобалізації, що значно ускладнює ідентифікацію та обчислення доданої вартості. У зв'язку з цим постає необхідність більш детального дослідження формування ланцюгів створення доданої вартості, які є ключовими для розуміння ефективності функціонування підприємств у різних галузях, зокрема в аграрному секторі національної економіки.

Нині в економічній науці відсутнє єдине, установлене трактування сутності поняття «додана вартість». Існує широка палітра підходів до її тлумачення, що зумовлює певну термінологічну та методологічну неоднозначність. Частина дослідників розглядає додану вартість як сукупність елементів вартості товару (робіт, послуг), що створюються безпосередньо на підприємстві. До таких елементів вони включають витрати на оплату праці, обов'язкові соціальні відрахування, податки, які не компенсуються прибутком, а також прибуток до оподаткування тощо [2]. Інші науковці дотримуються альтернативного підходу, згідно з яким додана вартість – це різниця між ринковою вартістю реалізованого продукту та вартістю спожитих у процесі його створення ресурсів (матеріальних, енергетичних, інформаційних), включно з амортизацією основних засобів [3]. В даному випадку акцент робиться на прирощенні вартості внаслідок трансформації вихідних ресурсів у кінцевий продукт із вищою споживчою цінністю. Варіативність визначень доданої вартості зумовлена багатовимірністю її економічної природи, яка охоплює як виробничий, так і фінансовий, інституційний та обліковий аспекти, що, у свою чергу, створює необхідність подальших досліджень, спрямованих на розробку універсального підходу до трактування доданої вартості з урахуванням особливостей її формування на різних етапах виробничо-логістичного ланцюга.

Найпоширенішими є дві теоретичні концепції. Перша з них ґрунтується на класичній теорії доданої вартості, відповідно до цієї концепції, поняття доданої вартості було вперше введено до економічної науки у XVIII столітті засновником класичної англійської політичної економії Адамом Смітом та його послідовником Давидом Рікардо. Згідно з їхніми поглядами, головним джерелом створення доданої вартості є праця найманих працівників. У своїй праці *«Дослідження про природу і причини багатства народів»* А. Сміт писав: «Вартість, яку робітники додають до вартості матеріалів, розпадається сама... на дві частини: одна йде на оплату їхньої за-

робітної плати, інша – на прибуток підприємця, який авансував капітал у вигляді матеріалів і заробітної плати» [1]. Д. Рікардо, своєю чергою, сформулював закон, який стверджує, що заробітна плата та прибуток перебувають у зворотно пропорційній залежності [6]. Інакше кажучи, зростання однієї з цих величин призводить до зменшення іншої. Подальший розвиток цих ідей відбувся у працях К. Маркса, який увів поняття «додаткової вартості» та зазначав, що капітал – це гроші, які створюють більше грошей, або, за його визначенням, «вартість, що приносить додаткову вартість» [5]. Ця нова вартість, за Марксом, створюється виключно працею найманих працівників (без урахування вартості засобів виробництва), після чого розподіляється у вигляді заробітної плати для працівників і прибутку для власників капіталу. Водночас Жан-Батист Сей, розвиваючи ідеї Сміта, наголошував, що у створенні товару беруть участь три основні чинники: праця, земля і капітал, відповідно, він визначав три джерела вартості: заробітну плату, відсоток (на капітал) та ренту (за використання землі) [7]. Ці ідеї були поглиблені Джоном Бейтсом Кларком, який об'єднав їх із теорією спадної граничної продуктивності, згідно з якою кожен виробничий фактор додає певну частку до загальної вартості продукту, але ця частка зменшується із зростанням обсягу використання фактора. Таким чином, прихильники концепції виробничих факторів вважають, що додана вартість створюється спільною участю всіх факторів виробництва, її економічна суть полягає у прирості вартості готових товарів і послуг порівняно з витратами на їх виробництво.

Концепція ланцюгів доданої вартості (ЛДВ) бере свій початок у 1960–1970-х роках, а її системне обґрунтування було запропоноване професором Гарвардської школи бізнесу Майклом Портером у 1980-х роках XX століття, який вперше ввів термін *«ланцюг вартості»* (*value chain*), що означає послідовність дій у процесі виробництва, де кожен етап створює додаткову цінність

шлях до економічного зростання підприємства, а й важливий інструмент розбудови сучасної агропродовольчої системи України, оскільки сприяє підвищенню прибутковості, контролю якості, зниження витрат і підвищення ефективності та конкурентоспроможності, впровадженню інновацій, розвитку сільських територій, стійкості до криз та відкрива-

ють ширші можливості для експорту переробленої продукції (рис. 1). Тож, розвиток ланцюгів доданої вартості у тваринницькій галузі є ключовим чинником модернізації аграрного сектору, формування ефективних агропродовольчих систем і підвищення стійкості українських виробників у глобальному економічному середовищі.

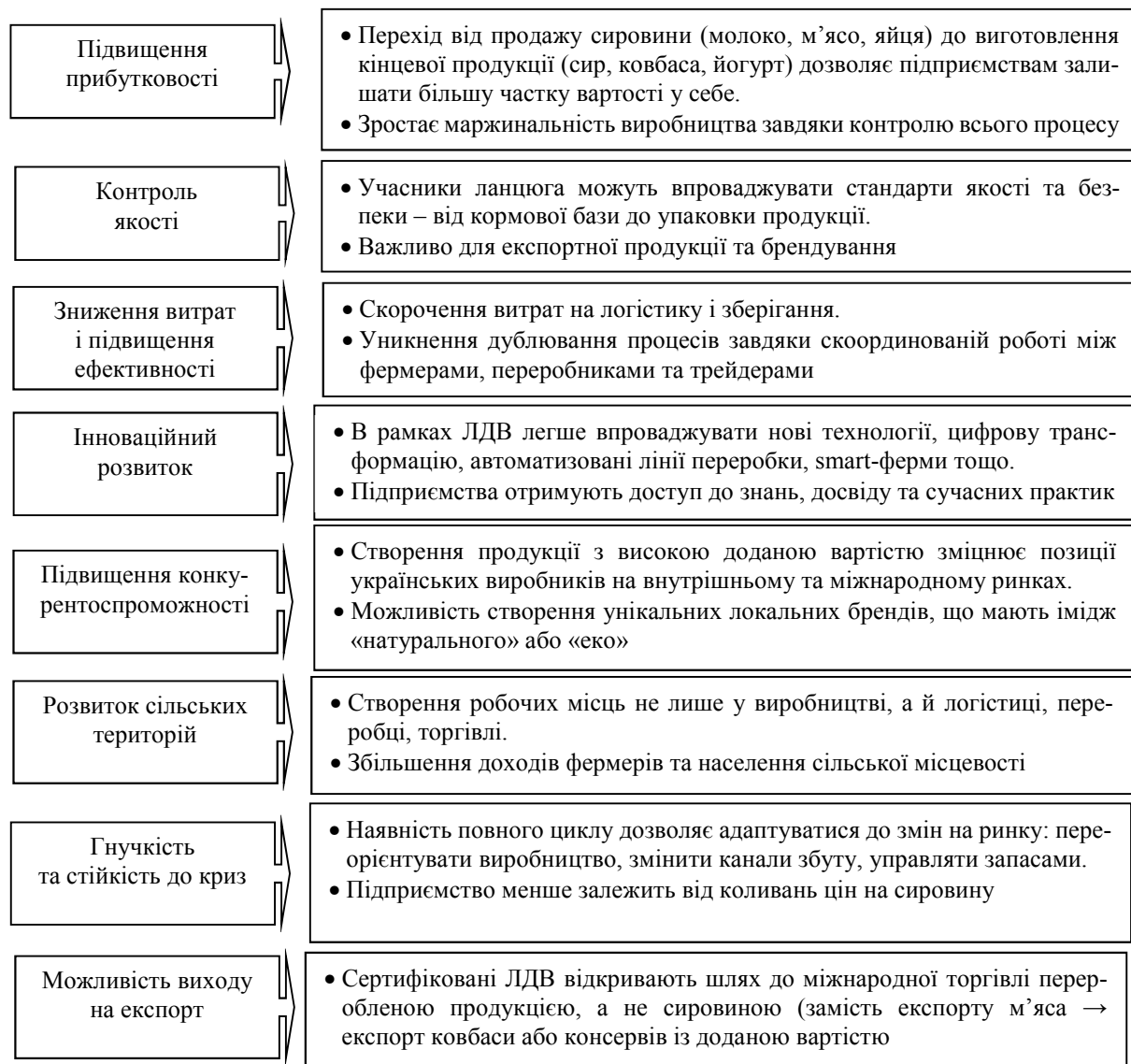

Рис. 1. Переваги створення ланцюгів доданої вартості у тваринництві та переробці

Розробка автора.

Тваринництво та його переробка мають великий потенціал у створенні продукції з високою доданою вартістю, зокрема м'яса, ковбас, молочної продукції, органічної продукції тощо. Водночас ефективність формування ЛДВ безпосередньо залежить від сукупності внутрішніх і зовнішніх чинників, серед яких – економічні умови, технологічна база, державна політика, логістична інфраструктура, кадровий потенціал та вимоги споживачів. Актуальність дослідження чинників, що впливають на

розвиток ланцюгів доданої вартості у сфері тваринництва та його переробки, зумовлена низкою викликів. Зокрема, зростає конкуренція на світовому аграрному ринку, змінюються умови торговельних угод, з'являються нові технології утримання, годівлі, переробки та логістики продукції тваринного походження. Одночасно з цим вітчизняні виробники стикаються з обмеженим доступом до інвестиційних ресурсів, коливанням цін на корми, проблемами ветеринарної безпеки та кліматичними ризиками.

Дослідження цих чинників є особливо актуальним для підвищення ефективності аграрних підприємств, розробки державної агрополітики з урахуванням сучасних реалій та інтеграції до ЄС, модернізації сільських територій, зростання зайнятості та добробуту населення. Крім того, в умовах глобальних змін ланцюгів постачання, продовольчої безпеки та пошуку нових ринків збуту, розуміння впливу конкретних чинників на формування ЛДВ дозволяє формувати гнучкі стратегії розвитку аграрного бізнесу, знижувати ризики і підвищувати його стійкість до зовнішніх шоків. Отже, вивчення та аналіз чинників, що формують ЛДВ у тварин-

ництві та переробці, є не лише науково обґрунтованим, а й практично необхідним завданням, яке має суттєве значення для економіки, безпеки та сталого розвитку України.

До основних чинників, що визначають можливість інтеграції тваринницьких господарств до ланцюгів доданої вартості належать: доступність природних ресурсів, рівень фінансової підтримки та інвестиційної привабливості галузі, технологічна модернізація, державна аграрна політика, активність і стратегічне планування приватного сектору, міжнародне співробітництво, форс-мажорні обставини (рис. 2).

Рис. 2. Фактори, які впливають на формування ланцюгів доданої вартості в тваринництві та переробці

Розробка автора.

Одним із ключових факторів формування ланцюгів доданої вартості є доступ до природних ресурсів, зокрема землі, води, кормової бази та кліматичних умов. У тваринництві вказане має вирішальне значення, оскільки наявність пасовищ, чистої води, сировини для комбикормів та відповідного агроклімату визначає можливість утримання великої рогатої худоби, свиней, птиці тощо. Наприклад,

розведення великої рогатої худоби економічно виправдане лише в регіонах із достатніми площами під пасовища та кормовиробництво.

Доступ до фінансування є критичним для модернізації тваринницьких комплексів, закупівлі обладнання для переробки молока та м'яса, впровадження стандартів безпечності харчових продуктів. Хоча тваринництво вважається менш капітало-

місткою галуззю порівняно з важкою промисловістю, усе ж таки для переходу до глибокої переробки продукції необхідні інвестиції, яких бракує в багатьох країнах.

Інновації відіграють значущу роль у тваринництві – від генетики худоби до автоматизації доїння, контролю температурного режиму чи застосування біотехнологій у виробництві кормів. Такі рішення дозволяють підвищити продуктивність, зменшити витрати й покращити якість продукції, що посилює конкурентоспроможність у міжнародних ланцюгах доданої вартості.

Регулювання національного рівня (субсидії, податкові пільги, підтримка експорту, контроль за імпортом тощо) прямим чином впливають на розвиток тваринницької галузі. Також велике значення мають ветеринарні вимоги, стандарти безпечності харчових продуктів, санітарні та фітосанітарні норми. Так, політика щодо зменшення імпорту молочної продукції може стимулювати внутрішнє виробництво, а державні програми підтримки фермерів – розширювати базу первинного виробництва.

Стратегії приватних компаній, зокрема агрохолдингів і транснаціональних переробників, суттєво впливають на формування ланцюгів доданої вартості. Зокрема, м'ясопереробні підприємства можуть обирати розташування виробництва поблизу тваринницьких господарств або навпаки – ближче до ринків збуту. Крім того, великі корпорації формують власні стандарти якості та системи сертифікації, що визначають умови участі фермерів у ланцюгу. Світові торговельні угоди, ветеринарні протоколи, технічна допомога та інвестиційні програми, що реалізуються за підтримки міжнародних організацій (FAO, WTO, ЄБРР), створюють сприятливе се-

редовище для розвитку галузі та відкривають доступ до нових ринків, встановлюють стандарти якості та сприяють трансферу технологій. В глобалізованій економіці підприємства дедалі частіше інтегруються у глобальні ланцюги доданої вартості (GLVC – *Global Value Chains*), коли виробничі та логістичні етапи розподілені між різними країнами. Українські компанії, залучаючись до таких ланцюгів, можуть посилити свою конкурентоспроможність шляхом спеціалізації на високотехнологічних або трудомістких процесах.

Галузь тваринництва особливо чутлива до непередбачуваних обставин, спалахів хвороб тварин (африканська чума свиней чи пташиний грип), кліматичних змін, криз логістики або нестачі кормів через посуху. Такі події можуть різко порушити роботу всієї ланки доданої вартості – від ферми до реалізації і збуту продукції. Часто форс-мажори вимагають термінового втручання на державному та міжнародному рівнях для мінімізації наслідків, що дозволяє впроваджувати ефективні управлінські рішення, сприяти адаптації галузі до нових умов господарювання та забезпечити конкурентоспроможність продукції тваринного походження як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку.

Висновки. Формування ефективних ланцюгів доданої вартості у тваринництві та його переробці вимагає врахування комплексу взаємопов'язаних факторів. Синергія економічних, технологічних, організаційних та інституційних умов є основою для створення конкурентоспроможної моделі розвитку тваринництва в Україні. У перспективі особливу увагу слід приділити інноваціям, цифровізації агро-виробництва та формуванню сталої агропродовольчої політики на рівні держави.

Література

1. Адам Сміт. Дослідження про природу і причини багатства народів / пер. з англ. О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. Київ : Наш формат, 2023. 722 с.
2. Гурняк І. Л., Дацко О. І., Яремчук О. І. Додана вартість як базис економічного розвитку територіальних громад. *Регіональна економіка*. 2015. №1. С. 37-47.
3. Історія економічних учень / Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін. Київ: КНЕУ, 1999. 564 с.
4. Крикавський С. В., Патора-Висоцька З. Ланцюг вартості Портера (конструкція, деконструкція, реконструкція) та управління за цінностями. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 2. С. 121-133.
5. Карл Маркс. Капітал. Том І. Книга І. Процес виробництва капіталу / пер. І. Степанова-Скворцова, перевірений і виправлений. Київ: Політвидав, 1954. 790 с.
6. Рудь В. В. Формування доданої вартості підприємствами м'ясопереробної галузі. *Агросвіт*. 2015

13. Сочинська-Сибірцева І. М., Гуцалюк О. М. Оцінка факторів вибору технології управління діяльністю машинобудівного підприємства. *Соціально-економічні аспекти розвитку суспільства* : монографія / під ред. М. О. Кизима. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2014. С. 156–182.

References

1. Adam Smit. (2023). Doslidzhennia pro pryrodu i prychny bahatstva narodiv [Research on the nature and causes of the wealth of nations]. Transl. from english. Kyiv, Nash format. 722 p. [in Ukrainian].
2. Hurniak, I. L., Datsko, O. I., Yaremchuk, O. I. (2015). Dodana vartist yak bazys ekonomichnoho rozvytku terytorialnykh hromad [Added value as the basis of economic development of territorial communities]. *Regionalna ekonomika – Regional economy*, (1), pp. 37-47 [in Ukrainian].
3. Tatarenko, N. O., Poruchnyk, A. M. et al. (1999). Istoriia ekonomichnykh uchen [History of economic doctrines]. Kyiv, KNEU. 564 p. [in Ukrainian].
4. Krykavskiy, Ye. V., Patora-Vysotska, Z. (2015). Lantsiuh vartosti Portera (konstruktsiia, dekonstruktsiia, rekonstruktsiia) ta upravlinnia za tsinnostiamy [Porter's value chain (construction, deconstruction, reconstruction) and value-based management]. *Marketing i menedzhment innovatsii – Marketing and innovation management*, (2), pp. 121-133 [in Ukrainian].
5. Karl Marks. (1954). Kapital. Tom I. Knyha I. Protses vyrobnytstva kapitalu [Capital. Vol. I. Book I. The process of capital production]. Translated by I. Stepanov-Skvortsov, checked and corrected. Kyiv, Politydav. 790 p. [in Ukrainian].
6. Rud, V. V. (2015). Formuvannia dodanoi vartosti pidpriemstvom miasopererobnoi haluzi [Formation of added value by meat processing enterprises]. *Ahrosvit*, 11, pp. 70-73 [in Ukrainian].
7. Jean-Baptiste Say. (1972). *Traité d'économie politique*. Paris, Calmann-Lévy Éditeur. Collection Perspectives de l'économie – Les fondateurs. 572 p.
8. Porter, M. E. (1980). *Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors*. New York, The Free Press. 580 p.
9. Hutsaliuk, O. M. (2014). Vydovi proiavy protsesiv rozvytku na pidpriemstvi [Specific manifestations of development processes at the enterprise]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Scientific works of the Kirovohrad National Technical University. Economic Sciences*, 25, pp. 300–305 [in Ukrainian].
10. Hutsaliuk, O. M. (2017). Kontseptualni zasady upravlinnia korporatyvnym intehtatsiynym rozvytkom obiednan aktsionermykh tovarystv [Conceptual principles of management of corporate integration development of associations of joint-stock companies]. *Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the State Fiscal Service University of Ukraine*, 1, pp. 69-84 [in Ukrainian].
11. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Yu. A., Sukhacheva, O. O. (2021). Vektory rozvytku torhovelno-ekonomichnoho spivrobitnytstva Ukrainy z krainamy Blyzkoho Skhodu ta Afryky [Vectors of the development of trade and economic cooperation of Ukraine with the countries of the Middle East and Africa]. *Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka. Chumachenkivski chytannia – Management of Economy: Theory and Practice. Chumachenko's Annals*, pp. 35-50. DOI: <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2021.35-50> [in Ukrainian].
12. Hutsaliuk, O. M., Remzina, N. A. (2020). Metodychni osnovy formuvannia yedynoho naskriznogo taryfu multimodalnykh perevezen [Methodical Bases of Formation of the Multimodal Transportation's Single Tariff]. *Tsentralkoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky – Central Ukrainian scientific bulletin. Economic sciences*, 4 (37), pp. 169-176. DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4\(37\).169-176](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4(37).169-176) [in Ukrainian].
13. Sochynska-Syvirtseva, I. M., Hutsaliuk, O. M. (2014). Otsinka faktoriv vyboru tekhnolohii upravlinnia diialnistiu mashynobudivnoho pidpriemstva [Assessment of factors for selecting management technologies for a machine-building enterprise]. In Kizym, M. O. (Ed.). *Sotsialno-ekonomichni aspekty rozvytku suspilstva [Socio-Economic Aspects of Society Development]*. (pp. 156–182). Kharkiv, VD “ІНЖЕК” [in Ukrainian].

Глушков О. А. Фактори формування і розвитку ланцюгів доданої вартості у сфері тваринництва та його переробки

В сучасних умо

Glushkov O. Factors of Formation and Development of Value-Added Chains in the Sphere of Livestock and its Processing

In modern conditions of competition in agricultural markets, the effective formation and development of value-added chains in livestock and their processing is gaining particular importance. In times of martial law, changes in logistics routes, destruction of traditional economic ties, and the need for financial stability of rural areas, effective value-added chains in livestock can become a key tool for economic stabilization, job preservation, increased food security, and growth of export potential. In this vein, studying factors of formation and development of value-added chains in livestock and their processing is relevant.

The publication's purpose is to study the features of the functioning and development of value-added chains and the factors that influence the formation of value-added chains in livestock processing.

The article examines the features of the formation and development of value-added chains. Key factors that influence the functioning of value-added chains in the field of livestock farming and its processing are identified. The advantages of creating value-added chains in livestock farming and processing are substantiated, and it is proven that the development of value-added chains in the livestock industry is a key factor in the modernization of the agricultural sector, the formation of effective agri-food systems, and increasing the sustainability of Ukrainian producers in the global economic environment. The main factors that determine the possibilities of integrating livestock farms into value-added chains include: the availability of natural resources, the level of financial support and investment attractiveness of the industry, technological modernization, state agricultural policy, the activity and strategic planning of the private sector, international cooperation, and force majeure circumstances.

Forming effective value-added chains in livestock farming and its processing requires considering complex interrelated factors. The synergy of economic, technological, organizational, and institutional conditions is the basis for creating a competitive model of livestock development in Ukraine.

Keywords: livestock, processing, added value, value chain, competitiveness, integration, globalization.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2025
Рецензовано: 16.05.2025